

TÜRK DÜNYASI
TÜRKİ ӘЛЕМІ
ТӨРКІ ДОНЪЯНИ

IV. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

IV. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

26-28 NISAN 2017

NIĞDE

Destekleyen Kurum ve Kuruluşlar

YUNUS EMRE
ENSTİTÜSÜ

• CİLT •
2

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Bilimin Aydınlığında Yeni Ufuklara Doğru

sempozyum.ohu.edu.tr/tudas2017

Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörlüğü, Merkez Yarıteke, Bor Yolu Üzeri, 51240, NIĞDE

ONURSAL BAŞKANLAR

Prof. Dr. Adnan GÖRÜR (Ömer Halisdemir Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Dinar NÖKETAYEVA (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. R. M. ASADULLİN (M. Akmulla Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi Rektörü)
Prof. Dr. Nazim HÜSEYNLİ (Bakü Avrasya Üniversitesi Rektörü)

DÜZENLEME KURULU

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr. Selen DOĞAN (İletişim Fakültesi Dekanı)	Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları)
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)	Doç. Dr. Onur KÖKSAL (Avrasya Araştırmaları ABD Bşk.)
Arş. Gör. Adem YELOĞLU (Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları)	Arş. Gör. Turgay DÜĞEN (Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler)

Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Bahadür ALİYEYEV (Birinci Rektör Yardımcısı)	Zaureş SABIROVA (Rektör Yardımcısı)
Adilet TOYBAYEV (Rektör Yardımcısı)	Asılbek BÖKEBAYEV (Rektör Yardımcısı)
Nurgul KALİYEVA (İlim ve Uluslararası İlişkiler Daire Bşk.)	Aynur NUSKABAYEV (Uluslararası İlişkileri Şube Md.)
Karlığaş BAYGULOVA (Uluslararası İlişkiler Bölümü Uzmanı)	

Bakü Avrasya Üniversitesi

Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA (Bilim ve Disiplinden Sorumlu Rektör Yrd.)	Səyavuş QASİMOV (Uluslararası İşlerden Sorumlu Rektör Yr)
Doç. Dr. Mütəllim RƏHİMOV (Sosyal Bilimler ve Bölgesel Uzmanlık Böl. Bşk.)	Doç. Dr. Nigar HÜSEYNOVA (Eğitimden Sorumlu Birim Bşk.)
Rəşad ALİYEYEV (Uluslararası İlişkilerden Sorumlu Birim Bşk.)	Zəminə RÜSTƏMBƏYLİ (Türk Dili ve Edebiyatı Böl.)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Ömer Halisdemir Üniversitesi)	Prof. Dr. Sayra JİYENBAYEVA (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMOVA (Bakü Avrasya Üniversitesi)	Prof. Dr. Selen DOĞAN (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazna AYMAĞAMBETOVA (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)	Prof. Dr. Səyavuş TALIŞLI (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ziya AVŞAR (Ömer Halisdemir Üniversitesi)	Prof. Dr. Rüşət HÜSEYNZADƏ (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir ÇINAR (Ömer Halisdemir Üniversitesi)	Prof. Dr. Kodar ZAMZA (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Rövşən CAVADOV (Bakü Avrasya Üniversitesi)	Prof. Dr. Mustafa TALAS (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Altınay TIMBOLOVA	Prof. Dr. Ədalət Tahirzadə

- (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mənsim MƏMMƏDOV
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Məmməd CƏFƏRLİ
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim MARAŞ
 (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Elena ANDRİYENKO
 (Novosibirsk Devlet Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Talant MAUKANULU
 (Washington Üniversitesi)
Prof. Dr. A. BAKİBAYEV
 (Rusya Tomsk Politiklik Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit ÇAL
 (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Çağatay ÖZDEMİR
 (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK
 (Akdeniz Üniversitesi)
Prof. Dr. Sami KILIÇ
 (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
 (Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi)
Prof. Dr. Tsendin BATTULIK
 (Moğolistan Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Chong-Jin OH
 (Hankuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Gulnar MURATBAYEVA
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Doç. Dr. Recep ÖZKAN
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfəddin RZASOY
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Rısmınan JEKSEMBİYEVA
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Doç. Dr. M. Serkan TAFLIOĞLU
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Elmira MƏMMƏDOVA – KEKEÇ
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Kubilay YAZICI
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
Doç. Dr. Nigar HÜSEYNOVA
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Kuliyaş MAMİROVA
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Doç. Dr. Feyzan VURAL
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Tınıştık ERMEKOVA
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Prof. Dr. Nazım H. POLAT
 (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma AÇIK
 (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN
 (Necmeddin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
 (Muğla Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet BURAN
 (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
 (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN
 (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
 (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÜNAL
 (Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
 (Mimar Sinan Üniversitesi)
Prof. Dr. İrfan MORİNA
 (Pristine Üniversitesi)
Prof. Dr. Elena OGANOVA
 (Moskova Devlet Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet EKİZ
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fərah CƏLİL**
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Tursınay BAYNAZAROVA
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet BAŞTUĞ
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Doç. Dr. İslam SADIQ**
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Adilhan MAUY
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mayıl ƏSGƏROV**
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurbala MIRZAHMETOVA
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
Doç. Dr. Duygu UÇGUN
 (Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Doç. Dr. Səadət ŞIXIYEVA**
 (Bakü Avrasya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sapar İSAYEV
 (Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)

- Doç. Dr. Ramazan QAFARLI**
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Jamal AŞİRBKOVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Adem ÖGER**
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mutəllim RƏHİMOV**
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Arif ƏLİZDƏ**
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aygul ONALBAYEVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Doç. Dr. İryna M. DRYGA**
(A. Krımskı Şarkiyat Araştırma Enstitüsü)
- Doç. Dr. Liubovi CHIMPOESH**
(Moldova İlimler Akademisi)
- Yrd. Doç. Gulnaz SALĖARAYEVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Aygöl DAULETKULOVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Erbolat TASBOLAT**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Şuahbay ZAMANBEKOV**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Lazzat KOJAKEEVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Rahiya DARMENOVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Atilla JORMA**
(Ardahan Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ergin JABLE**
(Priştine Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Bağdagül MUSA**
(Ürdün Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Nuran MALTA-MUHAXHERİ**
(Priştine Üniversitesi)
- Dr. Seyfeddin ALTAYLI**
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
- Kajmuhan KİŞİBAYEV**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Raziya SULTANOVA**
(Cambridge Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kutluk Kağan SÜMER**
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nazilə ABDULLAZADƏ**
(Bakü Avrasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Pernebek ŞEGEBAYEV**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aynagul KAYIPBAYEVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bibigül İMANBEKOVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gulnur ÖMİRBAYEVA**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)
- Doç. Dr. Marija DHİNDJİC**
(Sırbistan İlimler ve Sanat Akademisi)
- Doç. Dr. Onur KÖKSAL**
(Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN**
(Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZKAN**
(Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Erkan CALIŞKAN**
(Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ramis KARABULUT**
(Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. F. Özlem ALPER**
(Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Suk Kyeong KANG**
(Ömer Halisdemir Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yakup ÖMEROĞLU**
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hakan YALAP**
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Elsev BRİNA LOPAR**
(Ukshin Hoti Prizren Üniversitesi)
- Dr. Güllü KARANFİL**
(Gagauz Yeri M. Maruneviç Bilim Araştırmaları Merkezi)
- Dr. Ablet SEMET**
(Göttingen Georg-August Üniversitesi)
- Tınısbek KONIRATBAY**
(Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi)

ÖN SÖZ

Tüm dünyada üniversiteler sosyal ve ilmi hayata yön veren en önemli kurumlar olarak içtimai dokuda yerlerini almışlardır. Toplumun zamana ve zemine bağlı ihtiyaçlarını iyi gözlemleyen üniversiteler, ortaya koydukları projelerle değişimin öncülüğünü üstlenmişlerdir.

İsmail GASPIRALI'nın: "*Dilde, fikirde, işte birlik*" idealinden,

Yahya KEMAL 'in

Dili bir, gönlü bir, imânî bir insan yığını

Görüyor varlığının bir yere toplandığını

mısralarından ilhamla yola çıkan **Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu (TÜDAS)**, dünyadaki bilim camiasında Türk Dünyası ile ilgili çalışan bilim insanlarını buluşturarak bilimsel fikir alışverişini sağlamak, yeni bilimsel araştırma ve tartışmaların önünü açmak, Türk Dünyası ile ilgili akademik literatürün nitelikli zenginleşmesine katkıda bulunmak amacıyla ilk olarak 2014 yılında Niğde Üniversitesinin ev sahipliğinde gerçekleştirilmiştir. II. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi ev sahipliğinde 2015 yılında Almatı'da ve III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu ise Bakü Avrasya Üniversitesinin ev sahipliğinde 2016 yılında Bakü'de düzenlenmiştir.

Bu sempozyumlarda temel amaç Türk Dünyasını ilgilendiren dil, edebiyat, tarih, eğitim, kültür, sanat, iletişim, uluslararası ilişkiler, bölgesel sorunlar, işletme, ekonomi, din, felsefe, sosyoloji, turizm, kadın çalışmaları ve fen bilimleri gibi alanlarda akademik konuların ve güncel meselelerin tartışılması, karşılıklı deneyimlerin paylaşılması, araştırma yöntemlerinin belirlenmesi, yeni bilimsel araştırma yönelimleri üzerinde fikir paylaşımında bulunulması ve gelecekte Türk Dünyasında gerçekleştirilecek ortak projelere zemin hazırlanmasıdır. Bilimsel etkinliklerin yanında gerçekleştirilen kültürel etkinliklerle tarihi, dili ve kültürü bir Türk topluluklarının birbirleriyle iletişimlerinin ve işbirliklerinin artırılarak, bölgede barışa ve huzura katkı sağlanması da hedeflenmiştir. Geriye dönüp baktığımızda bu hedefleri gerçekleştirme noktasında büyük bir mesafe katedildiğini görmekten dolayı mutluyuz.

IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumunun, 26-28 Nisan 2017 tarihleri arasında Niğde'de, Ömer Halisdemir Üniversitesi (Niğde, Türkiye), Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi (Almalı, Kazakistan), M. Akmulla Başkurt Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ufa, Rusya) ve Bakü Avrasya Üniversitesi (Bakü, Azerbaycan) işbirliğiyle gerçekleşiyor olmasından, alanında çok büyük bir boşluğu dolduran bu güzel organizasyona yeniden ev sahipliği yapıyor olmaktan ilimiz ve üniversitemiz adına büyük bir gurur duyuyoruz.

Bu vesileyle başta hazırladıkları bildirimleriyle ilmi dünyamıza yeni bakış açıları sunan akademik camiamızın kıymetli üyelerine ve sempozyumun organizasyonunda emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Ertan PEYNİRCİOĞLU

Niğde Valisi

OSMANLI TÜRKÇESİNE GEÇİŞ DÖNEMİ METNİ OLARAK FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE

Doç. Dr. Osman ERCİYAS¹

ÖZET: Ferec Ba'de'ş-şidde (FBŞ) metinleri, Arap ve Fars Edebiyatlarına dayanan ve Anadolu sahasında da çokça tercüme edilmiş olan mensur hikâyelerdir. Bu metinler, Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi sayılan 15. yy. da Türkçeye çevrildikleri için dil malzemesi yönünden önemli veriler ihtiva etmektedir. Çalışmaya konu edilen FBŞ'nin Budapeşte nüshası, Anadolu sahasındaki en eski tarihli nüsha olarak kabul edilmekte ve söz varlığı ile dikkat çekmektedir. Çalışmanın amacı, söz konusu dönemin söz varlığı özelliklerini bu metindeki kelime örnekleri vasıtasıyla ortaya koymaktır. Metinde yer alan kelimeler, bahsedilen geçiş döneminin özelliklerini yansıtır şekilde bazen öz Türkçe, bazen de yabancı kökenli olabilmektedir. FBŞ metinlerinin sahip olduğu bu zengin kelime yapılarının, yabancı kökenli olmaları durumunda bile Türkçe düşünce sistemine uygun özellikler taşıdığı görülmektedir. Türkçe düşünme ve yerlileştirme faaliyetlerinin o dönemden beri devam eden izlerini ortaya çıkarmak, bu çalışmanın en büyük amacıdır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Türkçesine geçiş, Eski Anadolu Türkçesi, söz varlığı, tercüme eserler

Ferec ba'de'ş-şidde as Transition Text to the Ottoman Turkish Period

ABSTRACT: The Ferec Ba'de'ş-şidde texts are prose histories which are based on the Arabic and Persian Literature and they also have been enormously translated on the Anatolian region. The texts contain important linguistic material because it has been translated into Turkish during the transition of Old Anatolian Turkish to Modern Turkish in 15th century. The Budapest edition of FBŞ has been accepted as earliest edition on Anatolian region and pointed out with its vocabulary. The reason of study to put forward the said of the vocabulary features through the sample of word in this text. Even if that rich word structures of FBŞ texts could be foreign origin it seems that could be suitable for Turkish thinking system. The essential objective of that study is to reveal the tracks of thinking Turkish and ongoing actions for purification from that period.

Keywords: Transition to Ottoman Turkish, The Old Anatolian Turkish, vocabulary, translated artifacts.

Giriş

Eski Anadolu Türkçesi döneminden Osmanlı Türkçesine geçiş evresinde (XV. yy.) kaleme alınan ve Arap-Fars Edebiyatlarından Türkçeye tercüme edilmiş hikayelere dayanan FBŞ'ler, birçok nüshası bulunan ve önemli dil malzemesi içeren değerli tarihî metinlerdir. 'Sıkıntıdan sonra feraha kavuşma; darlıktan rahatlığa' anlamına gelen FBŞ tercümelerinin Türkiye ve yurtdışında birçok nüshası bulunmaktadır. Bu çalışmada ele alınan nüsha, Edirne'de kaleme alındığı düşünülen ve şu anda Macar Bilimleri Akademisinde bulunan en eski tarihli (1451) Budapeşte nüshasıdır. Yılmaz'ın verdiği bilgilere göre Hazai-Tietze yayımına konu olan Budapeşte nüshası, en eski tarihli olmasının yanı sıra Türkçe nüshalar içinde en erken dikkati çeken ve üzerinde en çok araştırma yapılanıdır (Yılmaz, 2006: 244).

FBŞ'nin dil tarihi ve söz varlığı bakımından taşıdığı değer, birçok araştırmacı tarafından özellikle vurgulanmış ve bu eserdeki anlatım zenginliğinin söz varlığına önem verilecek şekilde ayrı çalışmalara konu edilmesi gerektiği işaret edilmiştir

¹ Lefke Avrupa Üniversitesi (K.K.T.C.), FEF, TDE Bölümü, oerciyas@eul.edu.tr

(Kurgan, 2006; Koç, 1998; Yılmaz, 2014a ve 2014b; Seyidoğlu ve Yavuz, 2012; Kavruk vd, 2000; Apık, 2013; Deveci, 2007; Doğan, 2011; Korkmaz, 2005). EAT eksenli söz varlığı incelemesini konu edinen kitap çalışmamızda (Erciyas, 2015) esas alınan metin de, Korkmaz'ın tanıttığı Hazai-Tietze yayınındaki çeviri yazı (Budapeşte nüshası) metindir (Hazai ve Tietze, 2006). Araştırmacılar tarafından birçok çalışmanın dikkate alınması sonucu genel çerçevede bir değerlendirilmeye gidilmesi, FBŞ konusunda doğru bilgilere ulaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Yabancı kaynakların ilk metinlere yaptığı göndermeler, tercümede esas alınan metin ve çeviri yöntemleri, müstensih/mütercimim kültürel alt yapısı ve becerisi, FBŞ'lerin Türk Edebiyatındaki yerini tayin etmede önemlidir. Dönemin edebî hareketleri bağlamında bir yere dayandırılması gereken bu metinler, karşılıklı etkileşim unsurlarının boyutunu ve Osmanlı Türkçesine geçiş sürecini bir şekilde yansıtmaktadır. EAT dönemindeki çeviri eserlerin birçoğu Arapça ve Farsçadan tercüme edilmekle birlikte konu bakımından genellikle dinî içeriklidir ve dinle alakalı terim/kavram zenginliğine de sahiptir. Özkan'a göre yeni bir din ve onun etkisiyle oluşmaya başlayan yeni sosyal yapı, bu durumu gayet normal kılmaktadır (Özkan, 2005: 116). Başka bir dil hüviyetinde yansıtılan anlamlar, çeviri yapılan dildeki terim zenginliğini de artırmakta ve bir sonraki türetme imkânlarını genişletmektedir. Zeynep Korkmaz da konuyla ilgili olarak 'Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi (XV. yy.ın 2. yarısı) olarak kabul edilen bu devrede, sürece bağlı şekilde birçok Türkçe kelimenin, Arapça ve Farsça anlamdaşlarıyla yan yana kullanıldığını, edatlar ile birbirine bağlanmış uzun uzun iç içe yabancı cümleler yanında kısa, açık ve Türkçenin yapısına uygun cümlelerin de yer alabildiğini' belirtmiştir (Korkmaz, 2013: 110). Oğuz Türkçesinin tarihî seyrine dair bilgiler, ancak XIII-XV. yüzyıllar arasında yazılan ve bugüne ulaşabilen eserler oranında elde edilmektedir. Bu döneme ait olup günümüze ulaşan eserlerin sınırlı sayıda olması, bazı eserlerin gerektiği kadar incelenmemesi, mevcut olanların birçoğunun telif ya da istinsah tarihlerinin kesin olmayışı, müelliflerinin ya da müstensihlerinin tespit edilememesi nedenlerinden ötürü bu döneme ait eserlerle ilgili veriler sınırlı kalmakta ve Oğuz Türkçesinin tarihî değişim ve gelişim süreci, ancak ana hatlarıyla ortaya konulabilmektedir. O nedenle dönemin dil özelliklerini yansıtacak her eser, Türkiye Türkçesinin tarihini aydınlatmak için önemlidir. FBŞ Budapeşte nüshasının taranmasıyla elde edilen malzeme, tercüme eserden çok fazlasını barındıran bir söz dünyası paralelinde ele alınmalıdır. Çağatay'ın da işaret ettiği gibi, Arap ve Fars unsuru ile çarpışa çarpışa, şimdi *Eski Osmanlı* dili ismini almış olan Oğuz Türkçesi edebî eserlerinin kısmen tercüme, kısmen de taklit ve nazire hâlinde orijinal yazılarla meydana çıkmaya başladığı; bu eserlerin tercüme de olsa, dil bakımından fevkalâde büyük ehemmiyete sahip olduğu tartışılmaz bir gerçektir (Çağatay, 1944: 299). Bu açıklamadan da anlaşılmalıdır ki, dönemin yazarları FBŞ tarzında bir hikâye kitabını Türkçe kaleme alma konusunda yeterli kelime hazinesine sahip durumdadır.

Kelime şekilleri ve dil özellikleri yönüyle Eski Anadolu Türkçesinden Osmanlı Türkçesine geçiş dönemi içerisinde değerlendirilen FBŞ Budapeşte nüshası, özellikle XV. yy.dan sonra Arapça ve Farsçanın da etkisiyle değişen Osmanlı Türkçesinin gelişim sürecinde göz önünde tutulmalıdır. Özellikle tercüme yoluyla Türkçe eser kaleme alan yazarlar, XV. yy.ın ikinci yarısına tekabül eden geçiş dönemine kadar Türkçenin imkânlarından fazlasıyla yararlanmış ve eserlerinde Türkçenin ifade gücünü ortaya koymuşlardır. Üzerine çalışılan FBŞ metni de, bir geçiş dönemi eseri olarak Türkçe ve yabancı kökenli sözcükleri bir arada içermektedir.

1. Kelime Yapıları ve Örnekleri Açısından Ferec Ba‘deş-şidde

Bu bölümde, FBŞ'nin Budapeşte nüshasından seçilen kelimeler ele alınmıştır. İçerisinde geçtiği cümle ile birlikte verilen yapılar; *Türkçe Kökenli İsimler ve Fiiller* ile *Karma ve/veya Yabancı Kökenli İsim ve Fiiler* başlıkları altında sıralanmıştır. Basit, türemiş ve birleşik yapıların hepsi bu incelemeye dâhil edilmiştir. Sözcük öbeklerinde (birleşik isim veya fiil) temel ve yan anlamını koruyan sözler bu kısımda incelenmiştir. Zira gerçek anlamından uzaklaşıp mecazi anlam kazanan öbeklerin deyimler bölümünde incelenmesi gerekmektedir. Kelimeler bölümünde mecazi anlama dayanan deyimler yer almasa da, onların ileri geldikleri gerçek kullanımlar görülebilmektedir. Örneğin; *yabana atmak* sözü, bu bölümde gerçek anlamıyla geçmektedir. Günümüzde ise bu ifade deyimleşmiş durumdadır ve gerçek anlamından uzaklaşmıştır. Genel başlıklar altında sıralanan *kelimeler*'in yapı bakımından *basit*, *türemiş* ve *birleşik* olarak ayrılmasına bu çalışmanın içeriği yönünden gerek duyulmamış ve seçilen yapılar alfabetik sıraya göre verilmiştir.

1.1. Türkçe Kökenli İsimler:

agduk (Dalla feryâd eyledi, ne a. yola ogramışuz, dedi 224.a. 20) Sarp ve bozuk (yol).

argaç (Cîpûra katına getürdi, kamışdan ip burdı, arış bağladı, a. geçürdi 238.b. 5) Dokuma tezgahlarında enine atılan iplik, atkı.

baş kazıcı (başımı dahı kazıdayın, nazîf olayın dedi, b. k.ya oğlan veribidi, varan oğlan bir pîr getürdi 207.a. 19) Berber.

başçı (meger ol ayyârlaruñ biri b.ymış, biri debbâgıymış, biri bahcevânıymış, haberi işidüb bir yere gelmişler 240.a. 15; bir iki yükünü bırak, yandurayın; ben şehirde b.yam, gelesin, sana bir baş verem dedi 240.b. 3) Kelimenin geçtiği iki ayrı cümlenin birlikte verilmesi, anlamın daha anlaşılır kılınmasına yöneliktir. Nitekim 'başçı' için *Tarama Sözlüğü*'nde 'baş yönetici, amir' anlamı verilmektedir. Ancak metinde, cümlelerden de anlaşıldığı üzere 'koyun, kuzu, sığır satan kimse, celep' anlamı söz konusudur.

bili (gendü b.sine eşdüğü eksilmedi, belki ziyâde oldı 71.a. 2) Bilgi.

biti (5.b. 3) Mektup. Aynı kavrama dönük metinde yabancı kökenli kelimeler de kullanılmıştır: kâsıd-nâme (5.b. 5), mektûb (5.b. 6).

bogmak (ol avratuñ boynından bir b. aldı, câriyeye verdi, on dâne keklik yumurdası deñlü incüsi varıdı 95.a. 10) Kolye, gerdanlık.

bük (evlerinde yemek için sakladukları nesnelere besmeleyile dutub kapmasalar, anlaruñ b.idür, cünüblerine bî-namâzlar ellerin ta'âma sunsalar, ol ta'âm dahı anlaruñ b.dür L.247.a. 5) Yiyecek, lokma, nasip.

derincek (ol dem kız d.inî başından götürdi. 15.a. 20) Baş örtüsü.

döşenecek (bâzârdan yiyecek al, d. al dedi, karıcuk vardı ve haceti getürdi 178.a. 4) Kelimenin anlamını, 178.a. 3'te geçen 'yatacak' kelimesi ile birlikte ele almak gerekir. Günümüzde daha çok belirli bir eşyayı ifade eden 'yatak' sözcüğüne benzer manada metinde geçen *yatacak* yapısı belirli bir nesneden ziyade 'Yatmak için kullanılan herhangi bir yer' şeklinde düşünülebilir. Buradan hareketle, *döşenecek* kelimesinin manası da 'yatmak veya günlük ihtiyaçları yerine getirebilmek için bir yere döşenmesi/konması gereken nesnelere' olarak öne sürülebilir. Nitekim diğer türlü akla gelebilecek 'giysi, elbise' manasındaki bir kullanımın, metinde sürekli olarak geçen 'don, elbise' kelimelerinden ötürü uzak bir ihtimal olduğu değerlendirilmektedir.

duşak (andan buyurdı, aña doñuz d.in urdılar, dehlize bıraktılar 212.a. 3) Ayak bağı, bağ.

egin/eğın (bir bezle kumâş çıkıcak geydürdiler, şîb-i atlas egnine bırakdılar 13.b. 17). Sırt, arka.

elgin (üşbu bir iki gün içinde bir iki e. çöçün geldiler, gölgelendiler gitdiler, dediler 224.a. 11) Fakir, sefil ve yoksul kimse. *El* kelimesiyle ilişkisi açıktır ve 'el'de 'yaban'da kalan manasını taşıdığı düşünülmektedir. Yine bu kelimenin yanında geçen ve ikilemeler bölümünde 'elgin'le birlikte verilen 'çöçün' kelimesi de aynı manadadır. 'Çöçün'ün ise 'bodur, kısa boylu' manasına gelen 'cüce'ile alakası olduğu TDK *Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü*'nden hareketle anlaşılmaktadır.

emsüz (gulam hem e.idi, zorıbâzüyla düzdün şerrini def edemezidi 103.b. 17) Beceriksiz.

emükdaş (andan bu e.lar durdılar, birâder evine girdiler, vaz'ı gördiler, andan daşra ağaçlar dibine çıkdılar L.260.b. 11) Süt kardeşi.

epsem (andan agladı agladı, e. oldı, pâdeşâhuñ bennâya özi göyüñdi 20.b. 6) Sessiz, suskun.

esirgenci (ve kardaşlarum bî-nevâlar müfsidler oldılar, e. oldılar 96.a. 15) Yardıma muhtaç olan.

evdeş (yüz altun ziyân edüb bunca yıllık münâseb e.inden çıkub gögsin ötürü ötürü oturdı 17.a. 20) Eş, hanım.

geñezin (avrata g. ele girürmiş, ben dahı anı görüb gideyim 26.a. 13) Kolayca.

gözü (inanmazısañ, Sîmürğden bir g. iste, getürsün, bakın, sûretünji gör, Sîmürge beñzermisin, beñzemezmin?, dedi 195.b. 18) Ayna.

içmek (birkaç konşılar dahı geldiler, Zeynülasnâmıla yemeklendiler, içmek içdiler 53.b. 20) Kelimenin anlamıyla ilgili kesin hüküm vermek zordur. Metinde içilen maddenin ne olduğu açıkça anlaşılamadığından, 'içki, su veya diğer içecekler' manası ileri sürülebilir. Bu noktadan hareketle genele uygun biçimde en iyi karşılık 'içecek' olarak verilebilir. Nitekim Türkçe söz varlığını geliştirmede 'türetme ve birleştirme' yanında, eklerin genel kullanımları dışına çıkarılıp yapım eki formatına sokulması da söz konusudur (Korkmaz, 2011b: 55).

iş görmüş gişi (pâdeşâh bu hâlî gördi, sevindi, leşkerîlerden iki yüz i. g. k. ihtiyâr eyledi, etrâf-ı cihânda dağıtdı 145.a. 9) Tecrübeli, deneyimli.

kapu oğlanı (kapusına geldi, yüzüğünü bir k. o.nuñ eline verdi 51.a. 4) Kapıcı, bekçi.

karıca (bu tarâvetde kol, bu aklıkda, bu degirmilikde k. gördüğün var mıdır dedi 15.b. 6) Pazı. Kolun omuz ile dirsek arasındaki bölümünde bulunan, şişkince kas kitlesi. *Tarama Sözlüğü*'nde *karaca* biçimi ile de geçen kelime, bugün yerini Farsça kökenli *pazı*'ya bırakarak unutulmuştur.

keleci (münasib bir k. söyledi 8.b. 7) Söz.

keşikçi (daşra yatan k.lerile atlandı, şehre gitdi L.119.b. 13) Nöbetçi, muhafız.

kıgırdıcı (üç dâr dıkdiler, üç vezîri birbirne karşı ol dârlarda asıldı, k.lar, kıgırdılar: herki bîgünâha yavuz kasd ede, cezâsı budur dediler 27.a. 20) Tellal.

kırañ (öte gecdi, gemiyi k.ında bağladı 55.a. 16) Kenar, kıyı, sahil.

kırgul (pâkîze donlar geymişler, biri yigit, biri dânişmend-şekl k. herîf 114.a. 4) Yaşlı, ihtiyar.

kırnak (ol cüvân-ı mechûl vardı, bir tâcir katında oturdı, bir k.um var, benden kaçdı, yetdüm, dutdum, imdi isyân eder, alub gidemezem, sataram dedi 178.b. 10) Cârîye, hizmetçi.

koşan/kuşan (evümi cârîyemi, düzenimi koşanımı kardaşuma sımarladum 97.a. 12) Kelimenin okunuşu ile ilgili bir yanlışlık olabilir. Yazarın okuduğu 'koşan' biçimi, 'mal mülk' anlamıyla *Tarama Sözlüğü*'nde geçmemektedir. Bu kelime, metinde 'düzen

koşan' ikilemesi içerisinde geçmekte ve anlamı da bu bağlama göre değerlendirilmektedir. Koç tarafından incelenen nüshada, 'kuşan' biçimi tespit edilmiş ve 'mal' anlamı verilmiştir (Koç, 1998: 120). Söz konusu çalışmada verilen 'kuşan' şekli *Tarama Sözlüğü*'nde tespit edilemese de anlam olarak 'mal mülk' veya 'ev bark' manalarını taşıdığı düşünülmektedir. Nitekim TDK *Ağızlar Sözlüğü*'nde *koşan* kelimesi için verilen birtakım manalar içerisinde buradakine en yakın olanı 'ağıl'dır.

koyun oğlanı (ittifâk kurt kaçariken k. o.na oğrar, sapan daşıyla kurdu vurur 246.a. 9) Çoban.

kulan (28.a. 1) İki üç yaşında dişi tay, kısarak. Sözcük, Koç tarafından *kolan* şeklinde okunmuş ve 'yaban eşiği' anlamı verilmiştir (Koç, 1998: 117). Metinde geçen *kulan* sözcüğü için yapılan tasvirler (Rızvân-şâd sahrâda av kovariken bir dişi *kulan* belürdi: nerm-rek germ-tek, tîhûhişm âhûçeşm...), kelimenin 'dişi tay, kısarak' anlamında değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Nitekim kelimenin bu anlamla *Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü*'nde de yer aldığı görülmektedir. *Tarama Sözlüğü*'nde ise, *kolan* biçimi görülmekte ve 'yaban eşiği' anlamı verilmektedir. Bu durumun benzer bağlamlar üzerinden farklı okumalara dayandığı düşünülebilir. İşaret edilen hayvanın farklı isimlendirilmesi de ihtimaller arasında değerlendirilmelidir.

kuru (şehzâde sıçradı k.ya düşdi, yüzün yere kodı 32.a. 12; beş gün gece gündüz denizde gezdüm yürüdüm, altıncı gün bir cezîreye erişdüm, ayagum k.ya degdi 32.b. 18) Kara, toprak, yer. Günümüzde söz konusu anlam ile ilgili Arapça kökenli 'kara' sözcüğü kullanılmaktadır.

külek (bir gün gemi gözcisi gemi k.inden gördi ki bir gemi dolu silâhlu karalar gelürler 146.b. 1) *Tarama Sözlüğü* ile diğer EAT ve TDK *Türkçe Sözlüğü*'ne bakıldığında sözcükle ilgili olarak 'tahta kova, su kovası' gibi anlamlar göze çarpar. Ancak TDK *Ağızlar Sözlüğü*'nde söz konusu anlam yanında 'küçük bostan kulübesi ve yel' karşılıkları da yer almaktadır. Buradan hareketle ve metnin bağlamından yola çıkıldığında *tahta/aşşap*'la alakalı bir anlam genişlemesi sonucu ortaya çıkan 'kulübe' manası bu kelime için düşünülebilir.

oñatca (hastayı bir o. yerde yaturtdılar 7.a. 4) Düzgün, güzel, uygun.

otacılık (imdi hiç pîşe bilmezem ki anuñıla eglenem, ammâ o.(k)gı yahşı bilürem 90.b. 8) Hekimlik, halk hekimliği.

sıñarı (bir gece vardı, bir s. zâlimile Urvîyenünj damına çıkdılar 175.a. 7; aruk deveyi bizden dartındı, kurbân etmedi, lanet-i Hudâ aña vu anuñ s. buhelâya 233.b. 5) 1. Aşağılık, bayağı, kötü. 2. Kendisi gibi, benzeri. Her iki anlamı da içeren cümleler sırasıyla verilmiştir.

sin (13.a. 7) Mezar. Bu anlamda yabancı kökenli *mezar* ve *gûrhâne* kelimeleri de metinde görülmektedir.

sorınca (şehzâde ol pîri taleb etdi, s.sını andan sordı, ol eyitdi: bu adları ben işitdügüm yokdur 146.a. 11) Soru, soru.

soyka (geceki avı baña göster, aña ed-iş göstereyim, bir aylık harclığımı anuñ s.sından çıkarayım 23.b. 21) 1. Giysi, elbise, üst baş. 2. Ölünün üzerinden çıkan giysi.

subaşı (korkaram ki bugün seni s.ya nâyibe ileteler, zecr edeler 119.a. 20) Komutan.

süksün (saña bir duâ öğredeyim, ol ifrîtünj s.ine binüb gitdügün vakt okıyasın L.237.a. 2) Boyun, ense kökü.

tay (benüm erüm gökcegidi, muhteşemidi, t.ı yogıdı, bâdîlbeşeridi L.233.a. 11) Benzer, eş.

udlu (ogul, iki yıldır bize dapu edersin, biz saña ihsân etmedük, senden u.yam 189.a. 20) Mahcup.

ugum (âdetin hûyın hûsın başa bildür, olaki u.inca olubilem 88.a. 19) *Tarama Sözlüğü*'nde 'uğumlu' biçimiyle ve 'sabırlı, tahammüllü' anlamıyla yer alan kelime, metinde de benzer manada kullanılmaktadır.

ürlük (Ömer beytümâldan Temmîme iki yüz ahça harclık verdi ve her gişi hâllu hâlinca ü. veribidi L.248.a. 1) *Tarama Sözlüğü*'nde yer almayan kelime, TDK *Ağızlar Sözlüğü*'nde 'başörtüsü' manasıyla geçmektedir. Bağlamdan yola çıkıldığında, 'ürlük'le ilgili 'hediye' anlamı da değerlendirmeye alınabilir. Yani bir anlam genişlemesinden söz edilebilir.

yagrın (yarın gelüb senden cerb çıkub senden cüst çıkub y.uından gerek göni derise, n'edisersin? dedi 241.a. 7) Sırt, sırtın yukarı kürek kısmı.

yalıñ (ve bu magâradan düttün çıkar, y. çavar, bendler zencîrler âvâzı gelir L.242.a. 15) Ateş, alev.

arak (ol y.da menfaata yarar nesne komadı 89.a. 4) Silah, mühimmat, harp ağırlığı, teçizat. Kelime metinde birçok anlamı karşılamaktadır. Seferle ilgili durumlarda silah ve savaşa yönelik hazırlıkları ifade etmekte; ev ve onunla ilgili yerlerde ise 'eşya' anlamına gelmektedir.

yaya başı (Mansûr eyitdi, sen ne mansıbdâ olursın? dedi, ol eyitdi; yaya başıvan dedi, Mansûr korkdı, rengi mütegayyir oldu 93.b. 16) Piyade komutanı.

yer karnı (ve y. k.nda hazineler saklayub-dururam 52.a. 19) Yer altı.

yırtlaz (gözlerinin sakkı yokarudan aşagaya uzun olur, y. olurlar, it kuyruğu gibi kuyruklu olurlar L.247.b. 13) Göz kapağı dışa dönük, biçimsiz (kimse). Günümüzde argo olarak kullanılan 'patlak gözlü' ifadesinin söz konusu anlama yakın olduğu düşünülmektedir.

yoklu (gine Sultân Mahmûd zamânında birkaç nâdâşt y.lar ittifâk etdiler ki Sultân Mahmûddan nesne cer edeler 231.b. 18) Yoksul, fakir.

yonkacı (cûlâh gönjinde dürûdgere eyitdi: yonkacıdur, yaramazlığı kaldı L.118.b. 16) Marangoz.

1.2. Türkçe Kökenli Fiiller:

agdur- (şehri bezediler, meliki iletdiler, izzet-i tâmmıla tahta a.dılar L.101.b. 13) Yukarı çıkarmak, yükseltmek.

almaş- (almaşı dolaşı değişi bindiler, yüz azâbıla kasma geldiler 68.b. 17) Yer değiştirmek.

anukla- / ınıkla- (ol bîcâreyi Tağrı ölümünden saklamışımı, meger ki gendü katında anı ı.mışımı 175.b. 14) Hazırlamak.

ar- (Mısra varıcak bir mescidde kondı, a.mışdı, yatdı, uyıdı 52.b. 12) Yorulmak.

arala- (birbiriyile eyidişürler, ceng ederler, saña yalvaralar, merdümlik eyle, atdan in, gel bizi arala, biribirümüzi öldürmeyelüm deyeler, mukayyed olma, 'tün betün' dedi L.257.a. 5) 'Araya girmek' anlamı verilebilecek bu söz için mecazi anlamdan hareketle 'iki kişinin arasını bulmak, onları barıştırmak' manası zikredilebilir.

arkuru gel- (nagâh bir kara cânavar a. g.di, aña nîze hamle kıldı, sançdı 128.b. 8) Yolunu kesmek, karşısına çıkmak.

arukla- (gördiler, semüz buzagular analarıyla buluşdılar, emdiler, a.dılar, ilerü yürüdiler 190.b. 8) Zayıflamak. Yabancı kökenli 'zayıf' kelimesi temelinde kullanılan ve istenilen manayı da tam karşılamayan bu eylem için Türkçe kökenli 'arukla-' fiilinin yarattığı anlam çerçevesi birçok yapıda olduğu gibi dikkate değerdir.

az- (arduña düşen şehrden çıkmış iz görmeyeler, şehre girür iz göreler, a.alar, döneler 241.b. 14) Yolu kaybetmek, yolu şaşırmaq. Günümüzde, kelimenin gerçek anlamından hareketle mecazi bir ifade ortaya çıkmıştır.

balkı- (ve ammâ dirahî mîve ki bez içindedür, nûrı bez delicüklerinden b.r, anuñ haberi atamdan işitdügüm budur 191.a. 16) Parlamak.

basurgan- (gine bir gün, Dalla oturmakdan b.dı, eyitdi, Alî Kutnî mâldârdur, bahıldür, anuñıla bir oyuncuk oynamak geregem dedi 224.b. 3) Kelime, *Kanar Sözlüğü* ile TDK *Ağızlar Sözlüğü*'nde 'basırganmak' şeklinde ve farklı manalarla geçmektedir. *Kanar Sözlüğü* 'üstüne ağırlık çökmek' (Kanar, 2011: 94) anlamını verirken, *Ağızlar Sözlüğü*'nde 'uykuda korkup sıçrayarak uyanmak' manası yer almaktadır. İkisi arasında anlam ilişkisi olduğu düşünülebilir. Nitekim 'bas-' fiil kökünden ileri gelen 'sıkılmak, sıkılmak' manasının bu tür kullanımlara zemin oluşturması muhtemeldir. Öte yandan, FBŞ'nin Budapeşte nüshası üzerine dizin çalışması şeklinde yüksek lisans tezi olarak yapılan çalışmada ise kelime 'basurgan' biçiminde *isim* olarak değerlendirilmiş ve 'bastırılmış' manası verilmiştir (Apık, 2013: 80). Halbuki burada ilgili kelimedenden kaynaklı bir isim değil; *basurgan-* fiili söz konusudur. Çünkü metinde, ek fiil ile çekimlenen ve yüklem olarak kullanılan isimlerde ek-fiil görülür haldedir (bir katırı vardı, aldı bâzâra vardı 222.b. 4 gibi). Bu karşılaştırma, değerlendirme ve bağlamdan yola çıkarak, metnimizde geçen 'basurgan-' eylemi ile alakalı 'sıkılmak' manası öne çıkarılabilir.

beliñle- (dedügi olmadı, at b.di, çeri içine kaçdı L.123.a. 3) İrkilmek, korku ile sıçramak.

çap- (kârâvan halkı üşenüb savrukмага başladılar, bir süvâr ç.up geldi 233.b. 13) Koşmak, süratle hareket etmek.

çav- (ve bu mağâradan düttün çıkar, yalıñ ç.ar, bendler zencîrler âvâzı gelir L.242.a. 15) Yükselmek.

dalabı- (melikzâde bu haberi işidicek yüregi d.dı, biraz fikir eyledi, başı kaldurdı, kıza eyitdi 148.b. 11) Çarpıntı olmak, sarsılmak.

dalbın- (ben deñize daldum, gerü çıkdum, d.dum 112.b. 13) Çırpınmak.

dapşur- (sabr edüñ, anda varıcak bunı yâ siz öldüresiz yâ melike d.asız 100.a. 5) Teslim etmek.

dapu et- (ogul, iki yıldır bize d. e.ersin, biz saña ihsân etmedük, senden udluyam 189.a. 20) Hizmet etmek.

dayın- (koymaga eveyin, tiz geçeyin dediyse ayagı d.dı, ol oğlancuk dahı suya gitdi 246.a. 8) Tökezlemek, kaymak.

degzin- (durdum, sarayı d.düm, bularuñ odasına geldüm 48.a. 16) Dolaşmak.

düg- (havâya d.di 30.a. 6) Yükselmek, fırlayıp yukarı çıkmak.

dülcin- (el kıssa kâzî evin sordılar, buldılar, gördiler ki dört ayag üzerine durmuş bir oğlan ardından işler, d.ür 235.a. 2) Erkek erkekle cinsel ilişkide bulunmak.

düriş- (ve her gece el ayak urdı, d.di, ol cevâhirden sanemlerden altundan zîr-i zemînleri doldurdı 93.b. 9) Bir iş için çaba sarf etmek.

dütüz- (baña hâcetüñ olduğı dem bir kıymıgını düttüz, ben saña yetişem 56.b. 5) Yakmak, tütsülemek.

elikdür- (hezâr cehdile mâder ü peder rızâsın e.düm 117.b. 17) Kazanmak, elde etmek.

emen- (yâ ol ki e.esin, Sulûkıyâr cezâresine varasın 31.a. 17) Çaba göstermek, istemek.

gölgelen- (üşbu bir iki gün içinde bir iki elgin çöçün geldiler, g.diler, gitdiler, dediler, şimdi bilmezüz kanda olurlar, dediler) Konaklamak.

göñül(t)- (çıkdılar, Basraya g.diler 21.a. 14) Yönelmek.

görekle- (derşürdi, aldı, yürüyüverdi, kapuyı üstlerine g.yüködü, gendü evine vardı 215.b. 8) Kilitlemek. TDK *Ağızlar Sözlüğü*'ne göre bazı Ege ve Akdeniz şehirlerinde kullanılan kelimenin *Tarama Sözlüğü*'nde yer almaması dikkat çekicidir.

ırla- (Mansûr icâbet etdi, anlaruñıla sohbet etdi, ı.dı, şâtirlik eyledi 92.b. 21) Şarkı türkü söylemek.

ilen- (Urvîye aglardı, nevhâ vu zârî kılurdu, kara bahtına i.ürdi 178.b. 20) Küfretmek.

inakla- (hemândem Ferruhrûzı öz öziçün i.dı 38.a. 9) İtimat göstermek.

kağşaş- (dîde-i hakîkatıla bak, gör ki ol k.ub yatan miskînlere neyleyüb durursın dedi 230.a. 21) Bedenin her yanı hasta olmak, zayıflamak.

kalgış- (beni görürler, k.urlar, ben feryâd etdügümce dahı beter olurlar 150.a. 16) Birlikte zıplamak, sıçramak. Bu eylem günümüzde 'bir işe yeltenmek' manasını kazanmıştır.

karı- (çok zamân Mansûrıla bile oldılar, koşa k.dılar 95.b. 3) İhtiyarlamak. Metinden tespit edildiği üzere, *karımak* eylemi 'koşa' zarfıyla birlikte kullanılmakta ve kalıplaşma izlenimi vermektedir. Bu yolla 'birlikte yaşlanmak' anlamına dönük bir deyimleşme durumundan da söz edilebilir. Nitekim *öküz koşmak* ifadesi, Anadolu'da 'öküzü çiftlemek, iki yapmak' anlamında kullanılmaktadır.

karsalan- (ifrîti bir pâre odıla atar, ifrît k.ur, denize düşer L.238.a. 4) Yanmak, kavrulmak.

kemiş- (oglınu melik nazarında getürdi, oda k.di 88.b. 13) Atmak, bırakmak.

kıgla- (çökdüğü yerde k.arımış, pokı yığıncuğıyla durur, dağılmazımış, kuyruğı olsa elbette salınub dağılsa gereğidi 123.b. 3) Koyun, keçi, deve dışkı çıkarmak.

kıyış- (kâziyi munkabız gördiler, k.ub kimse n'olduñuz deyüb sormadılar 105.a. 3) Cesaret etmek.

köstekle- (gulâmlarına buyurdı, Halefün atın k.diler, salıverdiler 131.a. 6) Hayvanların kaçmaması için ayaklarını ip veya zincirle bağlamak. Bu fiil günümüzde mecazlı kullanım alanına girmiş ve 'bir kimseyi engelleme, zorluk çıkarma' manalarını kazanmıştır.

küy- (yola girmege yarayub-durur, yoldaşlara k.eridi kim geleler deyü 49.b. 16) Beklemek, intizarda bulunmak.

odalan- (avrat evin buldı, anda başın kodı, o.dı, gündüz gezeridi, teferrüclenürdi, gece gelüridi, anda yaturdı, içeridi 92.a. 16) Belirli bir süre barınmak üzere yer temin etmek.

ograş- (anlar cün şehrden çıkdılar, bu dahı çıkdı, yolda o.dılar, şehzâdeye eyitdiler: e kûdek, kandan gelürsin, kanda gidersin? dediler 190.a. 17) Ölçünlü Türkiye Türkçesinde 'Uğraşmak' biçiminde kullanılan ve 'Bir işle meşgul olmak, çabalamak' manalarına gelen kelime, bu cümlede 'karşılaşmak, yolları kesişmek' anlamında geçmektedir. Söz konusu anlamın temelinde, 'yol' manasındaki 'uğur' kelimesi yer almaktadır.

orna- (az müddetde ol yerde bir ulu köy o.dı 65.a. 7) Yer tutmak, yerleşmek.

öglen- (ben hod öğrenmişem, ö.mişem dedi 55.a. 7) Aklını başına toplamak, kendine gelmek.

önegülen- (ö.me, beni dârülmülk-i Kişmîre ilet, atam hidmetine erişdür 110.b. 14) İnat etmek.

segirdiş- (şünü ellerinde dutub s.ürler L.257.b.) Koşuşmak.

sıy- (ol gişi hâlümü bilicek beni yoga sayısar, katı sıyısar ki avratlaruñ sevgüsü lezzet-i mübâşereti içündür, oglancuk oğşamak üçündür 73.b. 16) Kırmak. Kelimenin cümledeki anlamı mecazlı kullanım yönünde değerlendirilmelidir.

soyla- (sevindüm, ol câriyeyi gâyetde hoş dutdum, eyü s.dum 69.b. 12; gel, sen dahı hâluñı söyle, deveñi s. dediler, uydu, kâziye bile vardı) 1. Ululamak, yüceltmek. 2. Aramak, ardına düşmek. Farklı anlamların geçtiği cümleler ayrı ayrı verilmiştir.

sucı- (ol hâlde katı ızdırâb etdi, ol yaña bu yaña segirdi s.dı, gendüyi harâb etdi L.252.a. 3) Birdenbire sıçramak.

suyurga- (hoş gördi ve bu munsifi s.dı nâyib edindi 35.a. 10) Ödüllendirmek, taltif etmek.

yabana at- (andan bıçağın çıkardı, gendözini urmaga kasd eyledi, Bedfülcemâl komadı, bıçağı elinden aldı, y. a.dı, şehzâdeyi kenârına aldı 152.a. 2) Bu sözün incelemeye alınmasının sebebi, günümüzde kullanılan ‘yabana atmak’ deyimine temel oluşturmasıdır. Bilindiği üzere deyimlerin birçoğu, gerçek manasıyla kullanılagelen isim ve fiillerin zamanla mecazi/soyut anlam düzeyine kaymasından ileri gelmektedir. Bu sözde ‘bir şeyi/nesneyi kenara atmak, uzaklaştırmak’ manası gerçek anlamıyla görülmektedir. Aynı sözün günümüzde ‘önem vermemek, önemsiz görmek’ düşüncesini anlatmada deyim olarak kullanıldığı bilinir.

yamra- (bâglar bostânlardır, bir tarafda bir ulu şehir y.ub yatur, revende ol aracukda oturdu, aşaga inmege üşendi 245.b. 9) Yayılmak, kaplamak.

yaraklan- (ammâ baña on gün mühlet ver, y.ayım dedi 54.b. 2) Hazırlanmak.

yargulaş- (vâlî vü şahne arasında arasında müceddede husûmet vâkî olupdururdu, pâdişâh katında y.ubdururdu L.114.b. 4) Mahkemelik olmak, davalaşmak, hesaplaşmak.

yaşın- (başın içeri çekdi y.dı 12.a. 16) Gizlenmek.

yed- (bu tarıke iñiledi ağıladı, durdu, atını y.di, dahı yürüdi 132.a. 3) At, eşek gibi hayvanları yularından çekerek yönlendirmek, gütmek.

yel- (ve ol merdek-i bahîl kâravân yanınca y.ürdi, hîc kimsenüñ aña merhameti olmazdı 234.a. 1) Bir işin, bir şeyin, birinin peşinde koşmak.

yiyle- (agzını y.diler, nesne yok dediler 20.b. 7) Koklamak.

yoka- (emîr eyitdi, tenine neylersen eyle, cânına y.ma dedi 5.b. 11) El sürmek, dokunmak.

yülit-/baş yülit- (hammâma iletđi, yudı, başın y.di, çıkdukda nazîf kumâş geyürdi 92.a. 10; dur git, baña b. y.mek gerekmez, dedi, haccâm eyitdi, e cüvânmerd, Bagdâdda kimsenüñ zehresi yokdur ki ben yokadugum başa yokaya 208.a. 7) Saç kestirmek, kazıtmak.

1.3. Karma ve/veya Yabancı Kökenli İsim ve Fiiler:

Yabancı kökenli kelimelerin Türkçe ek almasıyla oluşan ya da herhangi bir yardımcı fiil/isim olarak kullanıma giren yapılar bu bölümde ele alınmıştır. Dolayısıyla sözcük öbekleri de burada yer almaktadır. Kullanım sıklığı veya kelimelerin ölçünlü Türkiye Türkçesindeki benzer yapılarla olan farklılıkları, kelimelerin seçilmesinde önemli rol oynamıştır. Yabancı kökenli kelimelerin bu yolla Türkçeye kazandırılması çokça izlenen bir yöntemdir. FBŞ metninde de buna ilişkin örnekler; ya tamamen yabancı kökenli ya da Türkçe ek/isim/fiil almış karma yapılardan oluşmaktadır. Çalışmanın sınırlı hacmi dolayısıyla birçok kelime buraya alınamamış ve örnek teşkil etmesi amacıyla birtakım sözcükler alfabetik sırayla aşağıda verilmiştir.

aceble- (günde iki tavuk sultâna getürdi, sultân gülerdi, a.rdi 232.a. 6) Şaşırarak.

agız haberi (ol gişi nâmeleri şehzâde Halefe sımarladı, a. h.lerin dahı sımarladı, deyesin dedi 131.b. 5) Kelimeyle ilgili olarak ‘bir kimse tarafından başka bir kişiye sözel olarak iletilmek istenen mesaj, haber’ anlamı verilebilir.

bavurtçuluk eyle- (gezliğin çıkardı, b. e.di, yemekden sonra şaraba dolaşdılar L.126.b. 13) Yemek pişirmek, açılık yapmak.

bir penc (agzın açub eyitdi, ibtidâ kelâmullâhıla edelüm, b. p. âyet okuyalum dedi, oturdu, dizin çökdi) Farsça penc, 'beş' anlamına gelmektedir. Bağlamdan hareket edildiğinde, Türkçe belgisiz sıfat 'bir' ile kurulan yapının 'birkaç' manasına geldiği düşünülmektedir.

cer et- (gine Sultân Mahmûd zamânında birkaç nâdâşt yoklular ittifâk etdiler ki Sultân Mahmûddan nesne c. e.eler, vardılar 231.b. 19) Ele geçirmek.

çadırlan- (dur, şol konşumuz fakîhe var, selâmumu degür, emânatcuğı iste, dedi; avrat durdı, ç.dı L.102.a. 15) Kıyafetler giyerek örtünmek.

dilteng ol- (vezîr bu hâlî melike haber verdi, azîm d. o.dı, sabr edemedi 89.a. 5) Üzölmek.

eser et- (senüñ nefşüñ bende e. e.ecekleyin degöldür, zîra vefâ degmede bulunmaz 12.b. 6) Etkilemek, tesir etmek.

fesâd et- (nâgâh bir kara çıkageldi, ol halvet yerde beni dutdı, f. e.mek istedi, ben aña eyitdüm, ben saña bunda el vermezem 97.b. 16) Tecavüz etmek.

galat et- (serhengler pîr-i dihkânî g. e.b müfsidlerle bile iletdiler, kuyuya saldılar 230.b. 20) Yanlışlık yapmak, yanılmak.

gezlik (bir iki sundı, andan g.in çıkardı L.126.b. 12) Eğri kılıçların ağız kısmı; kılıç kını. 'Arşın, endaze, okun çentiğı, talim için yapılmış kısa ok' anlamlarına gelen Farsça kökenli 'gez' kelimesine Türkçe *-lik* yapım eki getirilerek türetilmiştir. Ergüzel ve Aydın'a göre bu gibi yabancı kökenli kelimelere Türkçe kaideler esas alınarak getirilen ekler, uyuma aykırı yapıları millileştirme temayülünden ileri gelmektedir (Ergüzel ve Aydın, 2010: 160).

haklaş- (kardaşlaruñ nohtisa mâl-ı azîmile vatana varısalar, h.asın, bir güzel dahı bulasın dedi 101.a. 12) Ödeşmek, hesaplaşmak.

harâmile- (Bagdâd şehr içinde bizi h.rsin, evümüzi avlarsın 127.b. 5) Soygun yapmak, talan etmek.

harc eyle- (biñ kızıl altun cemîyetinde h. e.di 50.a. 20) Harcamak.

havâ yüzi (beni yerden kapdı, havâ yüzinde beni biraz vakt gezdürdi 43.a. 20) Gökyüzü.

hişt-zenlik (anuç atasından mevrûs sanatı h. idi 117.b. 2) Kerpiç veya tuğla ustalığı.

ihtiyâr et- (masalhaticün sükûtı i. e.di 2.a. 11) Tercih etmek, seçmek.

istikbâl et- (kâzîye selâm verdi, kâzi durdı, i. e.di, koçuşdı, yanına aldı 13.b. 21) Karşılama.

keçlik (kısmet rastdur, k. yokdur, k. varısa sendedür dedi 126.b. 14) Gariplik.

kellelen- (yegdür ki varam, kuşumu temâşâ edem, oturam, anda olam, sizüñ kahruñuzdan kurtılam dedi, hây, yok dediler, k.me, gel, bir âbâdânlığa çık, mazyaada neylersin dediler 245.a. 4) 'Baş, kafa' anlamına gelen Farsça kökenli *kelle* sözcüğüne Türkçe yapım eki getirilmesi ile oluşturulan bu fiil, 'dik başlılık yapmak, karşı gelmek' manasını kazanmıştır.

kîsebürlik (bir oglana k. öğredüb dururdu, anı bilesine aldı 218.a. 15) Yankesicilik.

mâldâr (Basra şehrinde bir ulu gişi varıdı, m.ıdı, anuç adı Âsım-ı Basrî idi 96.a. 12) Mal tutan, zengin. Türkçe kökenli bay kelimesi de metinde 'zengin' anlamıyla geçmektedir (220.a. 15).

sârâ/sere et- (biz altunı eyümi, yavuzmı bilmezüz, sarrâfa varalum, bu getürdüğün zeri s. e.elüm, veznin görelüm 114.b. 12) Ziyet eşyalarının değerini veya ayarını tespit etmek.

satu bâzâr et- (hoş-vakt ol, bizümsin, bizümle s. b. edisersin, şatırca ol, kaygulu oturma 115.a. 20) Alışveriş. İkleme biçimindeki bu yapıya ‘et-’ yardımcı fiili eklendiğinde ‘dostluk, arkadaşlık etmek’ manasının ortaya çıktığı görülmektedir.

şikârgâhıcı (ş.cıydı, bir gün şikârgâha şikâra varur, görür ki bir issüzlikde iki yılan, biri ak biri kara ceng ederler 87.b. 21) Avcı.

ulu asıl (bu neseb ü akl sendedür, delâlet eder ki u. a.sın, ammâ bu bizüm kız azîm seng-dil ü bî-rahmdur 134.a. 10) Soylu, asil.

zindânî (serhengleri zindâna geldiler, cümle z.lerden beni ihtiyâr etdiler 100.b. 8) Tutsak, esir.

KAYNAKÇA

- Apık, Tufan (2013), *Ferecbad Eş-Şidde'nin Budapeşte Nüshasının Dizini ve Sözlüğü*, (Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS tezi), Niğde.
- Çağatay, Saadet (1944), Eski Osmanlıca Üzerine Bazı Notlar, *Ankara Ü. DTCF Dergisi*, C. 2(2), 297-312.
- Deveci, Menşure (2007), *Ferec Ba'de's-şidde (1b-54a) Metin-Gramer-Sözlük*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS tezi), Konya.
- Doğan, Ahmet Turan (2011), *El-Ferec Ba'de's-şidde'de Birleşik Fiiller*. (Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış YLS tezi), Adıyaman.
- Erciyas, Osman (2015), *Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinden Ferec Ba'de's-şidde'nin Söz Varlığı*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- Ergin, Muharrem (2004), *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara, TDK Yayınları.
- Ergüzel, Mehdi ve Aydın, Ayşe (2010), ‘Eski Anadolu Türkçesinde Yapım Ekleriyle Türkçeleşen Arapça, Farsça Kelimelerin İmlâsı ve İbn-i Âdil Melhamesinden Yansımalar’, *Uluslararası Eski Anadolu Türkçesi Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri (1-2 Aralık 2010)*. 155-172. İstanbul, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hazai, György ve Tietze, Andreas (2006), *Ferec ba'de's-şidde "Freud nach Leid"* (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch), 1. Band Text, 650 p.; 2. Band Faksimiles 595 p.; Berlin, Klaus Schwarz Verlag.
- Kanar, Mehmet (2011), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul, Say Yayınları.
- Kavruk, Hasan (2000), *El-Ferec Ba'de's-Şidde I-II (Karşılaştırmalı Metin)*, Malatya, Özserhat Yayınları.
- Koç, Mustafa (1998), *El-Ferec Ba'de-şidde*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi), İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep (2005), ‘Eski Anadolu Türkçesinin Değerli Bir Kaynak Eseri ve Yayını Üzerine’, *TDAY Belleten* C. 1. 201-212. Ankara, TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2013), *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*, Ankara, TDK Yayınları.
- Kurgan, Şükrü (1945), ‘Osmanlı Devrinde Mensur Hikayeciliğimize Ait Bir Eser’, *TDAY Belleten*. Seri3, sayı 4-5. 353-382, Ankara, TDK Yayınları.
- Özkan, Mustafa (2005), ‘Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kuran Tercüme Üzerine I’, *İstanbul Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* Sayı 39. 115-159.
- Seyidoğlu, Bilge ve Yavuz Orhan (2012), *Ferec Ba'de's-Şidde Hikayeleri; Güçlükten Kolaylığa Kederden Sevince*, İstanbul, Büyüyenay Yayınları.
- Yılmaz, Emine (2010), ‘György Hazai, Andreas Tietze (2006). 2Ferec ba'd eş-şidde (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)’. Berlin: Klaus Schwarz Verlag 650 s’, *Bilig*. Sayı 52. 243-248.
- Yılmaz, Emine (2014a), ‘Ferec ba'de ş-şidde, Behcetü'l hadâyık ve Kısası Enbiya Temelinde Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I’, *Turcology and Linguistics*: 469-477, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, Emine (2014b), ‘Ferec ba'de ş-şidde, Behcetü'l hadâyık ve Kısası Enbiya Temelinde Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II’, *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı*. 321-326. Adana, Çukurova Üniversitesi Yayınları.